

OPOROKA - DA ALI NE? ODNOS DO ŽIVLJENJA IN SMRTI V PUBLICISTIKI 19. STOLETJA.

Marta VERGINELLA

dipl. zgodovinar, Poklicni zavod Jožef Štefan Trst, Trieste, Via S. Cilino 16, IT
laureata in storia, Istituto professionale di Stato per L'industria e l'artigano Jožef Štefan, Trieste

POVZETEK

Oporoka je po eni strani izraz individualnih izbir, oporočiteljevega odnosa do smrti, družine in posesti. Po drugi pa je pravni akt, ki upošteva oporočne obrazce in dednopravne predpise. Avtorica, ki preučuje oporočne akte na tržaškem podeželju, je osvetlila odnos, ki ga je slovenska publicistika v 19. stoletju imela do občutja smrti oziroma življenja in do oporoke na sploh.

Pri obravnavi te tematike so v slovenskem tisku vidna razhajanja med cerkvenimi in posvetnimi pisci. Cerkvni pisci so prepričevali svoje bralce, naj krščansko vzorno živijo in naj bodo stalno pripravljene na smrt. Naglašali so, da se mora človek veseliti smrti, ker ga šele ta odrešuje vseh tostranskih muk. Posvetni pisci so medtem poudarjali pravilnost uglajenega in urejenega življenja, ki pripomore k človekovemu zdravju in ima zanje največjo vrednost.

Cerkveni pisci so imeli dokaj odklonilen odnos do oporoke. Oporoka je zanje nevarno sredstvo, vsakič ko se pojavlja kot izključno civilni akt. A. M. Slomšek je naglašal, da nima oporoka bistvenega pomena za srečno smrt, če ne sovpada njen zapis z duhovno pripravo in predajo duše Bogu. Slovenski kler je opozarjal vernike, naj ne skrbijo za svoje premoženje, ker je skrb zanj povsem nepomembna pred Bogom. Med posvetnimi avtorji je prevladoval manj odklonilen odnos do oporoke. Nekateri so sicer v oporoki videli vir kmetovega obubožanja. Drugi so poudarjali njeno pomembnost, vendar tudi nujno po točnem poznavanju dednopravnih predpisov.

Veliko navdušenje za oporočni akt zasledimo na italijanskem ozemlju bivše Beneške republike in na severnovzhodnem italijanskem območju nasploh. V priročnikih, ki so bili namenjenim piscem oporok, beremo, da je oporoka dolžnost vsakega kristjana, saj je edina prava tolažba za človekovo minljivost. Oporoka je akt, ki po eni strani preprečuje spore, po drugi pa ohranja spomin na umrlega. V Bregu sta se po vsej verjetnosti srečevala v 19. stoletju oba vpliva: cerkveni in posvetni, tako tisti, ki je prihajal s Kranjske, kot tisti, ki je na Koprskem prihajal iz italijanskega sveta.

UVOD

V 19. stoletju so bili periodični tisk ter poljudna in verska literatura na Slovenskem pomembni prenašalci kulture. V času, ko se je kmečka družba soočala s sekularizacijo in modernizacijo, je tiskana beseda odigrala pomembno vlogo. Tisk je bil eden izmed posredovalcev vrednot in vedenjskih modelov, ki naj bi jih kmečki človek v novem času sprejemal in prisvojil. V času, ko so se zamajali temelji kmečkega sveta in družbe starega reda nasploh, je zlasti Cerkev vodila pomembno moralnično dejavnost iz težnje po individualni in družbeni trdnosti.

Posredovanje znanja in moralnih naukov je pomenilo

tudi možnost nadzora nad širjenjem mestne in laične kulture na kmetih. Le-ta je namreč postopoma prodirala na podeželje s širjenjem novih proizvodnih odnosov, z vedno pogostejšimi stiki, ki jih je podeželje imelo z urbanim okoljem, in ne nazadnje s posvetno naravnanim tiskom.

Pri širjenju krščanskih vrednot so se cerkveni možje navezovali na dolgoletno pridigarsko tradicijo in so pri pisanju naukov ostajali zvesti srednjeveškemu "eksemplu". Ravnali so se po prepričanju, da je potrebno tistega, ki bere ali posluša, navdušiti za točno določen model obnašanja in ga prepričati o pravilnosti ponujenega mo-

dela. To je seveda pomenilo, da so cerkveni pisci določali normo in jo širili s pomočjo tiskane besede.¹

Občutje smrti je ena izmed tematik moralizacijske dejavnosti cerkvenih piscev. V drugi polovici 19. stoletja so novi gospodarski in družbeni odnosi posegali tudi v zasebno sfero in spreminjali človekovo razmerje do življenja in njegovega konca. V tem prispevku, ki je del obsežnejšega raziskovalnega dela, katerega predmet je proučitev oporok v Primorju s posebnim ozirom na tržaško podeželje in na Breg, nameravam osvetliti vedenjske modele, ki jih je, kar se tiče občutja smrti in poslavljanja od življenja, posredoval ljudstvu namenjeni tisk. Mnenja sem, da je analiza breških oporok nepopolna, če prej ne upoštevamo miselnih vplivov in zgledov, katerih so bili deležni tisti, ki so oporoke beležili ali jih izrekli.

Oporoka je mnogoobrazno zrcalo individualnih izbir in družinskih razmerij ob izteku življenja. V oporoki je vidna na eni strani zvestoba tradiciji, na drugi strani pa pronicanje novih vrednot in obnašanj. Če želimo torej preučiti oporoko kot pomemben dokument o zasebnem in družinskem življenju, moramo tudi upoštevati odnos, ki ga je dominantna kultura imela do smrti, do oporoke in življenja samega. Če sta občutje smrti in oporoke kot dednopravni akt v drugi polovici 19. stoletja predmet razprave poljudnega in strokovnega tiska, je potrebno opozoriti, da so pri obravnavi te tematike prisotna tudi razhajanja med cerkvenimi in laičnimi vrstami. Ker je v našem primeru opazovališče Breg, menim, da je potrebno upoštevati ne le vplive slovenskega kulturnega območja, temveč tudi vplive severnovzhodnega italijanskega območja. Zato nameravam v tem prispevku po eni strani nakazati nauke slovenskega tiska, po drugi strani slovenski publicistki bodisi v oporočnih priročnikih, ki so jih v 19. stoletju izdali na severnovzhodnih italijanskih tleh.

Doživljanje smrti

Oporoko lahko imamo za sestavni del priprave na smrt. Nekateri so se zanj odločali v mladosti oziroma pri zdravlju, drugi, se pravi, večina oporočiteljev, pa so jo zapisali oziroma izrekli, ko so se vidno bližali koncu svojega življenja. Preučitev oporočnega akta je torej tesno povezana z analizo občutja smrti.

V tradicionalnem, kmečkem svetu, je bila smrt vses-

kozi prisotna. Kmečki človek je živel v sozvočju z letnimi časi, z umiranjem in rojevanjem narave. Vedel je, da bo moral umreti in da bo kot umirajoči imel svoj "status", ki mu je določal točno določene pravice in dolžnosti.² Kmet je pripadal skupnosti, ki se je nenehno borila za svoj obstanek, a je obenem sprejemala smrt kot nujno danost. Slabe higienske razmere, podhranjenost, kužne bolezni in slabe letine so v večini primerov določale stopnjo umrljivosti, ki je bila na primer tako na tržaškem podeželju kot v Bregu vse do konca 19. stoletja visoka, še posebno če upoštevamo umrljivost otrok.³ Visoka umrljivost mlajših in kratka življenjska doba sta torej v kmečki družbi pomenila udomačenost s smrtjo. K tej je nedvomno pripomoglo tudi krščansko pojmovanje človekovega življenja, ki je zagovarjalo stalno misel na smrt.

Smrt odraslega človeka je bila v tradicionalnem okolju javen in družben dogodek, saj ni prizadela le družine, temveč tudi sosesčino in vaško srenjo nasploh. Kot je krst označeval vstop novega člana v skupnost, tako je pogreb pomenil njegov odhod iz sveta živih. Kot pričajo etnografske študije in ustno izročilo, so se od umirajočega v kmečki družbi poslovili domači in celotna vaška skupnost. Kolektivno slovo od umirajočega je sicer dovoljevala le najavljena in počasna smrt. Povsem razumljiv je bil zato v kmečkem okolju strah pred naglo smrtjo.⁴ Kmečki človek se je bal nagle smrti, ker je ta pomenila nepričakovano izgubo družinskega člana, na katero svojci niso bili pripravljene. Nagla smrt ni dovolila človeku, da bi se poslovil od svoje družine, in ne družini, da bi se pripravila na njegov odhod iz tostranstva. O strahu pred naglo smrtjo priča razširjenost kulta sv. Barbare tudi na tržaškem podeželju; to je čaščenje svetnice, ki je zaradi svoje krute smrti postala pomočnica vseh tistih, ki jim je grozila nepredvidena smrt.⁵

Prehod duše v onostranstvo je bil v tradicionalnem svetu bistvene važnosti in zato deležen največje obredne pozornosti. Kot opozarjajo etnološke študije, so se ljudje bali smrti. Smrt pomeni trenutek, ko naravne sile povsem nadvladajo človeka. Človeku je sicer dana možnost, da omili moč naravnih sil tako, da se z njimi kolektivno sooča in da jih z obredom nadzoruje. Vloga in pomen pogrebnega obreda je v tem, da skupnosti in zlasti prizadeti družini pomaga preboleti smrt in istočasno omogoči nadzorstvo nad obupom in jezo. Naloga človeka kot sestavnega člana družbe je, da popredmeti svojo bole-

1 Miglio M. Vita culturale e sociale. V: Vita civile degli Italiani. Società, economia, cultura materiale. Ambienti, mentalità e nuovi spazi umani tra Medioevo e età Moderna, Milano, Electa, 1987, str. 218. O vlogi poljudnega tiska glej tudi Tocci G., Cultura, acculturazione e intellettuali. V: Vita civile degli italiani. Mentalità, comportamenti e istituzioni tra rinascimento e decadenza 1550-1700, Electa, 1988, Milano, str. 178-195

2 Ziégler J., Les vivants et la mort, Paris, Seuil, 1975, str. 238

3 Glej Montanelli P., Il movimento storico della popolazione di Trieste, 1905; De Rosa D., Salute, fabbrica e territorio nella seconda metà del l'Ottocento e inizio del Novecento a Trieste, Trieste, Tpo - Lito Astra, 1981; Cattaruzza M., La formazione del proletariato urbano, Torino, Musolini editore, 1979, str. 63-69; Verginella M., Družina v Dolini, Zgodovinski časopis 44(1990)2, str. 191-195

4 Naglo smrt so ovrednotili misleci v času razsvetljenstva. Glej geslo Morte (Jean-Didier Urbain), Enciclopedia Einaudi, Torino, Einaudi, 1980, str. 519-555; Novak V. Slovenska ljudska kultura, Ljubljana, DZS, 1960, str. 186-187.

5 P. Merkù je zasledil tako na Tržaškem dve pesmi, ki govorita o sv. Barbari (Ljudsko izročilo Slovencev v Italiji, Le tradizioni popolari degli Sloveni in Italia, Trst, ZTT-EST, 1976, str. 53-54 in str. 80-83.)

čino v obliki, ki je skladna s kulturo. Svojo nemoč mora izraziti in preboleti v prostoru, ki ga obkroža, v okolju, v katerem se odvija proces žalovanja.

Tradicionalno, arhaično doživljanje življenja in smrti se je tudi v breškem kmečkem svetu ohranilo v kolektivnem obredu, ki je vse do začetka 20. stoletja označeval prehod iz tostranstva v onostranstvo.⁶ Pozorna preučitev breških oporok kaže, da se je doživljanje smrti v 19. stoletju tudi na kmetih postopoma spreminjalo. Če želimo odgovoriti na vprašanje, kdaj in kako je prišlo do teh sprememb, potem moramo najprej osvetliti vedenjske modele in vrednote, ki jih je na slovenskem podeželju širil poljudni tisk. Iz analize slovenske poljudne in verske publicistike je namreč razvidno, da je tematika smrti, in z njo tudi vprašanje oporoke, razdvajala cerkvene in posvetne, liberalne kroge. Prvi so koherentno z vizijo krščanskega pojmovanja življenja in smrti poudarjali pripravo na smrt in na snidenje z Bogom, trdeč, da je človekova glavna skrb krščansko vzorno življenje.⁷ Človeku so svetovali umik iz posvetnega življenja. Drugi, necerkveni pisci, pa so poudarjali pomen skrbi za uglajeno in urejeno življenje ter so se zavzemali za preprečitev sporov, ki jih lahko sproži smrt. V slovenski družbi sta bili prisotni sredi 19. stoletja obe težnji, vendar je potrebno naglasiti, da je krščanska stran večinoma preglašala posvetno. Šele ko se bližamo začetku 20. stoletja, je opaziti, da se razmerje med omenjenima težnjama spreminja, tako da so opazni vplivi posvetne miselnosti v krščanskih naukih, ki govorijo o pripravi na smrt.

Cerkev in njej naklonjeni pisci so namreč v 19. stoletju zagovarjali potrebo po stalni pripravi na smrt in so s svojim prepričanjem ostajali zvesti tradiciji artis moriendi, to je, pojmovanju življenja oziroma smrti, ki se je na francosko-nemškem območju uveljavilo v 15. stoletju. Ars moriendi ali doctrina moriendi je, kot piše Alberto Tenenti, iskanje pravičnega življenja v luči pravilne smrti.⁸ Gre za nauk, ki je zapustil svoje sledove zlasti v slikarstvu in v tiskanih knjižicah. Ars moriendi je z ikonografijo in tiskano besedo postavila v ospredje vprašanje odrešenja, ki mora biti dramatično prisotno v vsakem trenutku življenja, ker je neodložljivo: "Vse naše djanje in nehanje, vse naše potovanje, kaj je drugega, ko hoja k našemu grobu?"⁹ Začetek odrešenja se za človeka začne torej že na tem svetu, pred odhodom duše; kolikor več muk človek pretrpi v življenju, toliko manjše bolečine bo duša prenašala po smrti. Cerkev je opozarjala na olajšanje, ki ga bo človek občutil, če se bo zavedal koristi, ki jo prinaša razmišljanje o smrti in čaščenju mrtvih. V nešteti naukih

slovenskih cerkvenih mož beremo, da mora človek vsakdanje življenje živeti v znamenju negotovosti. Prepojiti ga mora z dejanji in obredi, ki jih navdihuje smrt. Leta 1839 je Anton Alois Wolf, ljubljanski škof, v nauku o najpotrebnejših resnicah vere zapisal, da se mora človek pripravljati na smrt tako, da že v življenju poskrbi na duševno ločitev od sveta, saj ve, da pomeni odhod duše s tega sveta. In ker človek ve, da se bo s smrtjo njegova duša ločila tudi od telesa, "mu ne smemo vsiga pervoliti, kar poželi, in mu preveč streči, de nam ne bo na zadnje ločitev od njega preteška". Wolf svetuje bralcu, naj se ne naveže preveč na svoje domače. "Ko vemo, da nas bo smert od naših staršev, od naše žlahte ali sorodovine in od vsih naših prjatlov in znancov ločila, se na nje preveč navezovati ne smemo, ljubezen do njih naj ne bo več, kakor ljubezen božjo voljo spolniti."

Ker je smrt pravičnih srečna, smrt grešnika pa strašna, naglašava sodelavec "Drobtinic", da naj bo kristjan vedno brez grehov in vdan v božjo voljo. Da bo srečno umrl, mora vsak večer "svojo vest isprašati in svoje grehe objokati, vsakega mesca se izpovedati in presveto rešnje telo vredno prijeti. Vsako leto enkrat svoje življenje kakor ob smrti skleniti. Tako so svetniki, svetnice storile." Nadalje priporoča bralcu stalno pripravo na smrt ali - bolje rečeno - življenje v božjem strahu in ostro obsoditi tiste, ki prikrivajo bolniku bližino smrti: "Neumni so, ki se svetih zakramentov prijeti bojè, in tako dolgo odlagajo, da je večidel prepozno. Jezus ne pride vmorit, ampak oživit, pomagat, ako ne truplu, pa duši. Tako bo Kristus naše življenje in smert nas dobiček. Fil. 1, 21."¹⁰

Podoben nauk zasledimo tudi v razgovoru med bolnikovo ženo in prijateljem, ki ga je spisal M. Smolej. Pisčev namen je s primerom opozoriti na sebično in zgrešeno vedenje žene, ki je prepričala moža, da je zapisal oporoko. Njena sla po premoženju pa jo je privedla do tega, da je pozabila na duhovno pomoč, ki je bila za bolnega moža najpotrebnejša. "Storili ste, kar ste vedeli in znali! V resnici! Toda le - zase! Oporoka je zdelana, vse je pripravljeno in storjeno za čas, za večnost pa nič!"¹¹

Po navodilih slovenskih cerkvenih mož je priprava na smrt nujna in umestna že v mladosti, ko je človek še zdrav. Mlad človek se mora varovati greha in posvetnega blaga. V nebesih si mora zagotoviti prijatelje, ker ga bodo zemeljski prijatelji, prav ko bo najnujnejša potreba, zapustili: "Vsak človek trojne prijatelje ima: posvetno blago, žlahto in čednosti, pa dobra dela. Je potreba u večnost, ga prvi zapusté, drugi do groba spremijo, le tretji gredo

6 Značilnosti prehodnih obredov, kot so rojstvo, poroka, smrt, je osvetlil predvsem A. Van Gennep (*I riti di passaggio*, Torino, Boringhieri, 1981, str. XXI); naslov izvirnika *Les Rites de passage*, Paris, Nourry, 1909)

7 "Ne da se govoriti na splošno o smrti, če se ne govori o življenju, ker spregovoriti o družbeni organizaciji smrti postavlja v ospredje družbeno organizacijo življenja." (Morte, op. cit., str. 548)

8 Tenenti A., *Občutje smrti in ljubezen do življenja v renesansi*. Ljubljana, ŠKUC, Filozofska fakulteta, 1987, str. 89

9 Od priprave na srečno smert. *Drobtinice za novo leto 1852, 1851*, str. 94

10 Anton Alojs (Wolf), *Nauk od nar potrebnisih resniz svete vere*. Ljubljana, 1839, str. 3

11 Smolej M., *Da je le oporoka za čas, za večnost se ne mudi*. *Drobtinice za novo leto 1863, 1862*, str. 243

z njim." ¹²

Pot med krstnim kamnom in pogrebom je neznanško kratka, zato je priprava na srečno smrt nujna, piše Anton Martin Slomšek. Človek mora na smrt pomisliti, ko zvoní mrtvaški zvon in ob košnji, ko sta istočasno pokošena plevel in lepo cvetje. Slomšek podkrepi zahtevo po stalni pripravi na smrt s statističnimi podatki. Izmed desetih rojenih le eden izpolni 74. leto starosti, eden od 3500 doživi 100 let, vsako minuto pa umre 35 ljudi. Beg pred smrtjo je potemtakem tudi matematično nesmiseln, saj je tako obnašanje vredno neumne ptice, kakršna je noj: "Kdor hoče srečno umreti, mora s smrtjo prijatelj biti, ne pa sovražnik, in se vsaki den saj enkrat spomniti, da bo umrl."¹³

Tudi drugi avtorji naukov naglašajo, da je naloga človeka, da se zaveda svoje minljivosti in krhkosti. Zavedati se mora tudi, da bo najlažje umrl, če bo revež: "Ubozin človek umerje ložej. Zakaj, če je tudi človek imel dobre dni, kar zadeva živež, prebivališče, obleko, spanje, oskerb svojega života, če mu ničesar ni manjkalo - zdaj mu mine vse. Ubogi Lazar pred durmi bogatina - ko se približuje smertna ura, je pri boljem, ko bogatin. Tako je tudi s častjo. Nekteri jo ima za kaj velikega. Se trudi in trudi, da bi kaj slovel, in potem? - je vse nič. Tu ložej umerje, kdor je bil zaničevan. Zakaj o smerti se mu svet ves drugače prikaže."¹⁴

Najboljša priprava na smrt je zmerno življenje, redno obhajanje in spoved. Poleg tega mora vsak vernik skrbeti za duše v vica; zanje mora "ubogaimo dajati, in druga dobra dela opravljati."¹⁵ V sozvočju s cerkvenim pojmovanjem življenja in smrti je tudi poduk, ki poudarja, da premoženje ni vredno nobene pozornosti, saj ga človek pusti na tem svetu.¹⁶

Ko se človek loči od sveta, zapusti vse, kar ima. Zato je norec tisti, ki se nesmiselno upira človekovi usodi in zanemari svojo dušo: "Nič nismo na svet prinesli, in gotovo je de tudi nič odnesti ne moremo, zadosti, naj nam bo toraj, de imamo živež in obleko."¹⁷

Krščanski pisci, ki se lotevajo tematike doživljanja smrti, trdijo, da se mora človek veseliti smrti. Z veseljem mora sprejeti smrtno bolezen, ki mu jo pošilja Bog. Ker je smrt posledica človekovega greha, je nesmiselno, da se je človek brani: "Ljudje spomin smerti na vse viže od sebe odganjajo; delajo kakor otroci, kateri si oči zatiskajo, ko se kake reči boje, in menijo, de jim zdaj ne bo škodovala, ker so si oči zatisnili. Ako kdo v soseski vmerje, tako govorè, kakor de bi se smert njih ne mogla dotakniti.

To je za to vmerl, včasih pravijo, ker se je z delam pregnal, je bil presiven, prelakomen; ali: ta je za to vmerl, ker si nič pomagati ni hotel; v začetku bi se mu blo lahko pomagalo, pa ni bil pri volji. Od nektirega pa pravijo: Ta se je ispil; ali: ta si je premalo pervošil. Z eno besedo, ljudje večkrat tako govoré od smerti, kakor de bi do njih ne imela nobene oblasti, alj de jo od sebe lahko odženo, kakor jo hočejo. Ali kristjani! vse te besede so prazne; smert nas bo vse eno zgrabila, in nič ne bo porajtala na našo mladost, na našo postrežbo, ne na zdravila in zdravnike, njeni kosi nihče ne odide."¹⁸

Z željo, da bi predramili neposlušne bralce, so se nekateri pisci odločili celo za grožnje. Naglasili so, da čaka grešnike, hudodelce, pijance, goljufe, lakomneže, nečistneže in požrešne ljudi najhujša smrt: " Za taciga človeka, ki je spreobrenenje in pokoro vse skozi odkladal, ali nato se nikolj misliti ni hotel, za taciga človeka je smertna postila strašna sipavnica, tako je kakor bi imel med strupenimi kačami ležal, ktere se ga ovijejo in ga nevsmileno pikajo. Vse hudobije njegoviga celiga življenja, njegovih otročjih let, njegove mladosti in poznejši starosti so mu kakor v zerkali (špeglu) pred očmi."¹⁹

In vendarle je Bog s človekom milostljiv, saj mu pošlje znamenja bližnje smrti. Omogoči mu, da se človek pravočasno zave svojih zmot in grehov. Pisec nauka "Človek na mertvaškem vojdrí" podrobno opiše znamenja bližnje smrti: "Tvoja sapa, pravimo, te razodeva, de nisi zdrav, že na očeh se ti bolezen pozna. In koliker hujši je bolezen, toliko bolj očitne so njene znamenja. Na smertni posteli se pa človek že clo ves spremeni; rudeča barva zgine iz obraza, lica vpadejo, oči se vderò in kalne postanejo, nos se všpiči alj vkrivi, zobje so dolgi, vmazani ali černi, sapa teška, in po celi stopa merzel in limast pot."²⁰ Bolnemu na smrt bolniku otrpnejo udi, lice mu blede, pred očmi se mu temni, vse žilice mu pokajo. Bolezen mu vzame pogum, ga ukroti, tako da na smrti postelji izgineta cmeravost in sitnost.

Po mnenju omenjenih piscev je človek v življenju in v smrti sam. Na svoji strani ima le vero in Boga. Če so domači v času življenja izkazovali pokojniku svojo razpoložljivost in ljubezen, se ga od trenutka, ko umre, otepajo in bojijo, ne glede na to, če so odrasli ali otroci. Vsi komaj čakajo, da mrliča odnesejo z doma in ga pokopljejo: "Poglejte posvetnjaki, ki se za časnó premoženje tolikaj vpirate, in ki ste svojim toliko dobriga storili, na zadne ko bote vmerli, vas bo vse iz hiše tišalo, in želelo, da bi berz pokopani bili. Majhino hišico iz šest

12 Obletnica po mertvih. Od skerbi za mertve. Drobtnice za novo leto 1855, 1854, str. 105

13 Slomšek A.M., Slaba priprava za srečno smrt. Drobtnice za novo leto 1857, 1856, str. 74

14 Pridiga od štirih poslednjih reči. Drobtnice za novo leto 1858, 1857, str. 28

15 Obletnica, op. cit., str. 104

16 Arko J., Človek na mertvaškem vojdrí. Drobtnice za novo leto 1853, 1852, str. 11

17 Ibidem, str. 12

18 Arko J., Človek na smertni postli. Drobtnice za novo leto 1850, 1849, str. 4-5

19 Ibidem, str. 6

20 Arko J., Človek..., op. cit., str. 10

dilic vam bojo dali, ter vas va-njo zabili, kakor de bi se bali, de bi von ne prišli. To ima človek na zadne od vsiga svojga premoženja in od vsih svojih časnih skerbi. Norc je toraj vsak, kteri se le za časno vpira, svojo dušo pa v nemar pusti ...".²¹

Po opravljenem pogrebu je glavna skrb domačih pokojnikovo imetje: "Čemu ljubi prijatelj! ki zdaj mertev ležiš, čemu ti zdaj vse tvoje premoženje? Zdaj že drugi brodijo po tvojih skrinjah - po tvojih zhrambah in ti za mertvaško trugo nar slabši oblačila odbirajo. Čemu ti je pohištvo in druge tvoje dragine in lepотиje? Tvoje oči nič več ne vidijo, tvoja ušesa nič več ne slišijo, tvoje serce nima občutleja nobeniga več."²² Tudi drugi avtorji naglašajo, da na pokojnika prav kmalu pozabijo otroci, sorodniki in znanci, četudi je bil v življenju imeniten in premožen človek.

Pokojnika ne čaka po smrti le razočaranje nad obnašanjem domačih. Vendar če se na smrt ni pripravil, se bo šele z njo začelo najhujše trpljenje: "Huda vest, ki je spala, se na vratih večnosti zbudi, grize kot červi, peče huje kot ogenj, ter mu očita, kar je poprej tajil."²³

Medtem ko cerkveni pisci priporočajo bralcu prvenstveno skrb za dušo in za svoje duhovno življenje, je v spisih slovenskih laikov in tistih, ki izhajajo iz laičnih postavk, omemba smrti povezana predvsem s skrbjo za zapuščino. Kljub moči, ki jo ima smrt nad človekom, je le-ta brez moči pred zakonom, če je pokojni uporabil dedno pravo. Ivan Tavčar ugotavlja: "Človek mora vedno delati, ker delo ga blaži, ga pred pregreho varuje. Zavest, da pridelano premoženje ne bode s smrtjo delavca razpadlo, da bode prešlo na naslednike, ki si jih bo sam imenoval, povzdiguje vsacega, ter ga vzdiga še k večji delovnosti. Kdo bi še delal, če je s smrtjo vse končano, če s smrtjo vse razpade?" S Tavčarjevega pravnega vidika je dedno pravo ena izmed največjih dobrot "umrjočemu človeštvu".²⁴ Podobnega mnenja je tudi nepodpisani razlagalec dednega prava v Slovenskem pravniku iz leta 1870, ko uveljavlja laični koncept življenja. Človek je svoboden in ker je "sočlen nevmerjoče človeške družbe ali države in njenih posebnih oddelkov, občine, rodovine", je kot tak dolžan skrbeti za skupen družbeni blagor in za svetost zasebne lastnine.²⁵

Miselna izhodišča posvetnih piscev se nedvomno odmikajo od krščanske morale, ko poudarjajo neprecenljivo vrednost življenja. Bralce nagovarjajo k večji skrbi za

nego telesa in okolja, v katerem živijo. V Novicah lahko beremo nasvete o tem, kako živeti" v času svobode" do sto let in kako ohraniti čim dlje mladostnost.²⁶ Nešteto je nasvetov, ki govorijo o tem, kako mora človek živeti umirjeno v svetlem stanovanju, kako se mora veseliti, a brez pretiravanj. Življenje in nega telesa sta bili nedvomno vrednoti meščanskega razreda in kot taki ju je širil meščanski tisk. V sozvočju z novim industrijskim časom je glavno vodilo življenja tudi za Novice delo. Z delom si človek lahko izboljša svoj družbeni položaj in s tem pripomore tudi k svoji duševni blaginji: "Želja je vsakemu človeku privajena tudi zato, da si svoje okolščine zboljša, premožnost povzdigne." Le blaginja v telesnih zadevah vodi k duševnemu blagru.²⁷

Sodelavci Novic svetujejo svojim bralcem v nasprotju s krščanskim pojmovanjem življenja, kako priti do "premožnosti", upoštevajoč pravilo, da si mora človek pomagati sam, če želi, da mu bo Bog pomagal. Jurij Pajk piše: "Lenoba človeka bolj strudi kot delo. Ključ, ki se vedno rabi, se vedno sveti. Če življenje ljubite, ne zametujte časa; čas je reč, iz ktere se življenje dela."²⁸ Nadalje Pajk prepričuje bralca, naj ne trati časa in naj preveč ne počiva. Vabi ga k varčevanju in zmernemu življenju: "Z delavnostjo in skrbjo pa se mora zmernost družiti, ako hočeš, da pridnost dobiček donaša. Kdor ne zna ravno tako dobro hraniti kakor zaslužiti, ta se zna celo življenje truditi, pa bo vendar kot revež umrl. Mastna (tolsta) kuhinja napravi kumern testament. Kakor pridobljeno, tako zgubljeno; nektero premoženje se je že stopilo (prešlo), kar so žene pri kavi in čaji na šivanje in štrikanje, možje pa pri punču in kvartah na žago in kladivo pozabili. Hočeš k premoženju priti, moraš na varčnost ravno tako gledati kot na zaslužek ... Varujte se tako imenovanih majhnih stroškov; majhen potok naredi veliko vodo in povodenj; dostikrat je majhna razpoka kriva, da se ladija utopi. Nasledek dobrih jedil je večkrat beraška palica. Novci držé odprte mize, pametni možjé pa jedó iz njih."²⁹

Vodilo vsakega umnega človeka sta, so naglašale Novice, podjetnost in poštenost. Posameznik se sme potegovati za premoženje, vendar le v znamenju božjega strahu in po principu, da lahko človek obogati, ne da bi pri tem skoparil. Nasprotno, postati mora dobitnik revežev, a le tistih, ki dejansko so. Gospodar ne sme podpirati lenarjenja. Lenuhe mora odgnati od hiše, ker

21 (21) Ibidem, str. 12

22 Ibidem, str. 11

23 Šola smerti in posebne sodbe. Drobtnice za novo leto 1866, 1865, str. 68

24 Tavčar I., O dediščinah sploh. Poduk o najpotrebnejših zakonih. Slovenski pravnik, 1883, str. 146.

25 Dedno pravo. (Slovenski pravnik, st. 13 in 14, 1870). Gre za dve daljši razpravi, ki pojasnjujeta pomen dednega prava v času "kteri svobodo, imetek in sploh pravice posamezne osebe zagovarja" (str. 210). Avtor omenjene razprave trdi, da je nauk o dednem pravu "sila važen in težaven". Da se oporočitelj izogne "pogubne enostranosti, je pred vsem potrebno dvojno poglobliveno stran človeškega življenja in na to postavljenega družbinskega prava skrbno opazovati" (str. 194)

26 Novice, 3. 3. 1852 (str. 74) in 10. 3. 1852 (str. 20-21)

27 Dr. Orel, Vednosti pomagajo do premožnosti, "Novice", 4. 9. 1867, str. 295

28 Poduk za življenje, pot k premoženju, iz "Zlatih bukev" prestavil Jurij Pajk, "Novice", 11. 2. 1863, str. 42

29 Ibidem

so le lažni reveži in niso zaradi svoje lenobe vredni gosopodarjeve milosti: "Milost je res priporočal naš Gospod, jo tudi sam obilno skazoval, toda le potrebnim. Ti pa gotovo niso vredni vaše milosti, katere sem ravno kar omenil. Poženite lene postopače od hiše, ko vas pridejo nadlegovat, vsaj se vam ne bodo posmehovali za voglom; vidi pa se tudi vsacemu več ali manj, ali je v resnici potreben in vreden vašega s trpljenjem pridobljenega daru ali ne(...) Tudi ne morem prikriti svoje želje do prečastite duhovščine; ona naj poduči ljudi, komu naj se podeli dar, komu odtegne."³⁰

Pojmovanje življenja in smrti, ki so ga širili sodelavci Slovenskega pravnika in Novic, se v marsičem odmika od tistega, ki so ga širili avtorji naukov, objavljenih v Drobtincah, Koledarju Mohorjeve družbe, Slovenskem prijatelju in v nešteti molitvenikih. Vedenjski model, ki so ga zagovarjali posvetni pisci Novic, se je razlikoval od tistega, ki ga je širila Cerkev v drugi polovici 19. stoletja, čeprav je vendarle ohranil nekatere krščanske ostaline, ki so bile predvsem formalnega značaja. Posvetna miselnost se je spričo zaostalih slovenskih družbenih in gospodarskih razmer počasi uveljavila. Laična miselnost se je na Slovenskem pojavljala šele v drugi polovici 19. stoletja, in še takrat v omiljeni obliki. Kljub temu pa bi bilo neumestno zmanjševati pomen vedenjskih modelov, ki jih je tudi pri nas širil še tako šibki meščanski razred. S sekularizacijo so namreč v slovensko družbo pronicali prvi odmiki od tradicionalno krščanskega pojmovanja življenja in občutja smrti.

V Franciji, kot naglašata Vovelle in Ariès, je doživljanje smrti pri višjih slojih doživelo korenite spremembe pod vplivom razsvetljenstva.³¹ V času razsvetljenstva so se izoblikovale nove postavke laično pojmovanega življenja, po katerih naj bi razum prevladal nad strahom in strastmi. Človek naj bi se notranje obvladoval in veroval v življenje kot največjo zemeljsko vrednoto. Odmislil naj bi smrt kot zanikanje življenja iz enostavnega razloga, ker misel na smrt ne more in ne sme popačiti značaja celotne človekove eksistence. 19. stoletje, ugotavljata francoska zgodovinarja, je čas proslavljanja življenja in čas zakrivanja smrti, ki ga je bilo mogoče udejaniti zlasti s pomočjo medicine.

In prav uveljavitev medicinske znanosti je v drugi polovici 19. stoletja in še posebno v prvih desetletjih 20. stoletja korenito spremenila pojmovanje življenja in ob-

čutje smrti ter odvzela na tem področju monopol Cerкви. Medicina je spremenila odnos do smrti, ki jo je tradicijski človek sprejemal kot usodno danost.

Vedno večje število bolnih ljudi se je v bolezni zatekalo v bolnice in tam tudi umrlo. Bolniška ustanova je odvzela umirajočega družini in obenem domačemu okolju. Skrila je njegovo agonijo in onemogočila družinsko ter kolektivno slovo od umirajočega. Pogrebno obredje, ki je stoletja učinkovito pomagalo pri premoščanju žalovanja prizadetih svojcev ob izgubi drage osebe, je postopoma ohranilo le formalno vlogo. Spričo novih razmer je izgubilo obredno učinkovitost.³²

Varovanje mrliča je na prehodu iz 19. v 20. stoletje postajalo tudi za podeželske oblasti neprimerno, nehigijsko in moralno nedopustno. V 90. letih 19. stoletja je v Bregu potekala prava gonja proti varovanju mrličev. Iz bojzani pred pohujšanjem prebivalstva so si občinske oblasti prizadevale, da bi prepovedale stoletno tradicijo varovanja mrliča.

Dne 18. maja 1904 beremo v zapisniku dolinskega občinskega sveta:

"Gospod župan pojasnjuje kako grda je razvada čuvanja mrtvecev, zlasti pa nevarna ako je dotičnik umrl za kako nalezljivo bolezenijo, na primer jetiko. Grda je ta razvada zato, ker se čuvanja mrtvecev udeležuje nedorasla mladina; ker se zbirajo dekleta in mladeniči pri tem, in se morebitni postno pobožni čin spremeni v popolnoma pohujšljivega. Tem hujše je še, da hišni gospodar celo tolpo, ki mrtveca varuje napija z vpijanljivimi pijančami zlasti z žganjem. Jaz menim za čuvanje mrtvecev naj se najde kaka pametna oseba, ali pa naj čuva kedo izmed rodovincev ali sorodnikov. Zato predlagam (pravilno): čuvanje mrtvecev naj se prepove, zlasti pa naj se popolnoma zabrani čuvanje se strani mladine."³³

Zahteva po novi moralni, po novih vedenjskih obnašanjih je bila očitno v nasprotju s tradicionalnim doživljanjem smrti, ki je poznalo kolektivno objokovanje umrlega, a tudi kolektivno ločitev od le-tega in ponoven vstop sorodnikov v krog živih.

Odnos do oporoke. Napotki za pisanje oporok v slovenski in italijanski publicistiki.

V pridigi škofa Antona Martina Slomška, izgovorjeni na večer sv. Silvestra 1861 v mariborski stolni cerkvi, beremo:

30 Gospodarjem in gospodinjam v prevdarek. Novice, 13. 8. 1873, str. 263

31 Ariès s P. Storia della morte in occidente. Milano, Rizzoli, 1980; naslov izvirnika: Essais sur l'histoire de la mort en Occident du moyen age à nos jours, Paris, Seuil, 1975; M. Vovelle, La morte e l'Occidente. Dal 1300 ai giorni nostri, Roma-Bari, Laterza, 1986; naslov izvirnika: La mort et l'Occident de 1300 à nos jours, Paris, Gallimard, 1923. Glej tudi: M. Vovelle, Piété baroque et déchristianisation en provenance au XVIIIe et siècle, Paris, Plon, 1973; M. Vovelle, Mourir autrefois. Attitudes collectives devant la mort aux XVIIe et XVIIIe siècles, Paris, Gallimard, 1974

32 S. Freud je opozoril na patologijo žalovanja. Oddaljitev mrliča še ne pomeni odpravo bolečine. Nasprotno, ko umre ljubljena oseba in je žalovanje neučinkovito, se lahko pojavi melanholični sindrom, ki privede do nevroz in do samomora. (Freud S. Trauer und Melancholie. Internationale Zeitschrift für arztliche Psychoanalyse, IV, 1917, 6, str. 288-301) O učinkovitosti žalovanja v kmečki družbi glej E. de Martino, Morte e pianto rituale, Torino, Boringhieri, 1975

33 Arhiv občine Dolina, Zapisniki odborovih in zborovih sej občine Dolina (1900-1912), zapisnik II

"Testament je tako imenitno in v svojih nasledkih nevarno pismo, da bo zmed sto komaj eden tako pravilno napravljen, da bi vsem pravičnim terjatvam ustregel; najboljši biležniki in najbolj učeni odvetniki prav pogosto največje pogoške pri oporokah napravijo. Ta poročitelj gleda preveč na lastno meso in kri, na otroke in žlahto, ter pozabi na svojo lastno dušo. V tem, ko njegovi bogati dediči obilno, le prepogosto po krivici pridobljeno premoženje zapravljajo, gre njegova duša vsa uboga le s krivičnim blagom obložena iz tega sveta."³⁴

Slomšek očita oporočiteljem, da ravnajo po osebnih nagnjenjih in da pozabljajo na krščansko ljubezen, ko zapišejo svoje premoženje nevrednim dedičem, pri tem pa ne skrbijo za potrebe ubožcev, tako da "na njegovem grobu se sliši kletva namestu molitve". Zgodi se, piše mariborski škof, da oporočitelj pozabi imenovati poglobitnega dediča, da se prekrši nad ustavo in s tem povzroči tožbe in sovraštvo. In ker so redkokdaj vsi zadovoljni z oporoko in ker je ta redkokdaj dobro spisana, je najbolje, pravi Slomšek, če je človek ne "napravi": "Ljubi moji. Umirajoč oče, odkritosrčen prijatelj se ne približuje na smertni postelji svojim ljubim, od katerih jemlje slovo. Njegove poslednje besede so resne pa zveličavne, ostalim dražje kakor zlato in srebro ostanejo jim nepozabljive."³⁵

Slomškova pridiga je bila objavljena v Drobtnicah, zato lahko sklepamo, da so besede mariborskega prelata odjeknile v širšem slovenskem prostoru. Njegove misli so vsekakor ustrezale stališču, ki ga je v tistem času zagovarjala slovenska duhovščina, kot potrjujejo tudi drugi zapisi. Snovalci in sodelavci Koledarja sv. Mohorja, Drobtnic in Slovenskega prijatelja, to je, publikacij, ki so bile kapilarno razširjene po vsem slovenskem ozemlju, so imeli namreč zelo protisloven, če ne odklonilen odnos do oporoke.³⁶ Po eni strani je bila zanje oporoka sredstvo, s katerim je vernik odredil nabožna volila in zadušnice, po drugi strani tudi akt, ki je dopuščal sebično odločitev in pozabo na potrebe duše ter s tem tudi Cerkev. Slomškova pridiga potrjuje to hipotezo, saj je iz nje razvidna misel na nevarnost, ki jo oporoka predstavlja vselej, ko se pojavlja kot izključno civilni akt.

In prav izhajajoč iz prepričanja, da lahko le Cerkev poskrbi za odrešenje duše, opozarja Slomšek vernike, naj sami poskrbijo za večne zaklade: "Vsaki vas trojne prijatele ima v tem življenji. Perve veliko obrajtate, noč in

dan za nje skerbite; ali kedar ste tistih mož nar več potrebni na posledno uro vas zapuste; to so vaše posvetne dobrote in pozemlsko premoženje. Drugi prijатели, ki se tudi na nje zanašate, vas spremijo do pokopališča; tamo posledne solze na vas pokop vternejo, in vas v kratkih letih pozabijo; - to so vaši znanci, žlahta in prijатели. Tretji prijатели pa, ktere nar manj porajtate, jih večkrat s svojimi nogami v blato pomandrate, za malo dobička zaveržete in prodate, oni vas posledno uro ne zapustijo, ampak v neskončno večnost spremijo vas, pred ojstrim sodnikom za vas govorijo, in vam pri Bogu usmiljenje sprosijo, to so svete čednosti in dobra dela."³⁷ Samo dobra dela in misel na verne duše lahko torej odrešijo človeka in vsakemu človeku je dano, da jih opravlja po svojih sposobnostih in svojem stanu.

Iz Slomškovega pisanja izhaja, da oporoka ni bistvene pomena za srečno smrt, če ne sovpadajo z duhovno pripravo in predajo duše Bogu. Vendar če se kdo zanjo odloči, potem ne sme pozabiti na svojo dušo in na uboge: "Kdor kaj izročiti ima, naj ne odlaga:

1. Svoje posledno sporočilo ali testament narediti. Tudi Jezus je svojo ljubo mater svetemu Joanu izporočil, in svojim apostolom vse lepo vokal, kako se ima po njegovi smerti zgoditi. - Kedar pa posledno sporočilo storiš, ne pozabi krivice poravnati, spomni se ubogih, pa tudi svoje uboge duše.... Kar pa človek dobrega storiti hoče, ne zanašaj se na svoje nadobnike (erbe). Kar pri terdnem zdravju dobrega storiš, je zlato - kar na smertni posteli srebro - kar po smerti drugim naročis, je železo; in se pogosto celo opusti."³⁸

Slovenski kler je torej v drugi polovici 19. stoletja ob neštetihih prilikah opozarjal vernike, naj ne skrbijo za svoje premoženje, ker je to nepomembno pred Bogom. Pri tem ni zakrival neodobranja dednopravnega zakona.³⁹

Slovenski posvetni pisci, ki so v istem času vzgajali ljudstvo, niso izhajali iz verskih izhodišč, ki sem jih pravkar omenila. Zavedali so se, da je nepoznavanje dednega prava med ljudstvom sila škodljivo, vendar so tudi oni imeli do oporoke marsikdaj protisloven odnos. Oporočnemu aktu so v neštetihih primerih pripisovali krivdo za obubožanje kmečkega prebivalstva.

Dr. Josip Vošnjak, mladoslovenski liberalni politik, oporoki ni bil naklonjen. Prav v tem aktu je odkril enega izmed poglobitnih vzrokov kmečkega zadolževanja. Na-

34 Slomšek A.M., Testament starega leta 1861. Drobtnice 1865, str. 86

35, Ibidem, str. 90

36 V seznamu, ki so ga omenjene revije objavljale, je razvidno, da so bili v Bregu nanje naročeni duhovniki, učitelji, veljaki in tudi kmetje.

37 Slomšek A.M. Slaba, op. cit., str. 76

38 Od priprave na srečno smert. Drobtnice za novo leto 1852, 1851, str. 95

39 Cerkev je spremenila odnos do oporoke šele v 20. stoletju, ko jo je sprejela najprej kot civilni akt, kar potrjuje tudi Družinski molitvenik iz leta 1946. V njem piše, da ima odrasel človek, ki ima kaj svojega premoženja, tudi sveto dolžnost, da si v zdravih dneh napravi oporoko, sam ali pri notarju. "Sam najprej določi, komu daje hišo, posestvo, denar, če bi bil kar nepričakovano poklican s sveta. Dolžan si poskrbeti za svoje domače. Krivično blago moraš povrniti. In če še kaj ostane, nameni obubožanim, nekdanjim dobrotnikom ali potrebnim krščencem ali birmancem, ki si jim bil boter, končno še revežem in dobdelnim namenom." Družinski molitvenik, Družba sv. Mohorja v Celju, 1946, str. 33

glašal je, da težijo slovenskega kmeta visoki davki, visoke obresti na dolgove, medtem ko gredo njegovi pridelki v prodajo po smešni ceni. Kmet mora drago plačati vsako pismo pri notarju, vsako tožbo pri odvetniku " in kedar pride do zapuščinskih razprav, toliko je plačati za pisma, koleke in pristojbine (parcele), da bi človek kar obupal".⁴⁰ Pisec ni pozabil omeniti visokih dednih deležev, ki jih je sam oporočitelj v nešteti primerih določal svojim otrokom, in previsokih odpravščin, ki so prav tako vzrok nešteti dolgov. Prevelike dedne deleže in neprimerne razdelitve premoženja je omenjal tudi Fr. Padalik, ko je nizal vzroke propadanja manjših kmetij.⁴¹ O strahu pred oporoko, zlasti če je bila ta storjena prezgodaj, zgovorno govori tudi Kersnikova novela Mačkova očeta oziroma zloglasni pregovor: "Ti očeta do praga, sin tebe čez prag."

Drugačnega mnenja je dr. Bučar, avtor razprave "O novem redu dedovanja med kmeti". Bučar naglašja, da je oporoka sredstvo, s katerim se lahko kmet izogne razdelitvi kmetije med številne dediče. Istočasno pa opozarja na nevarnosti postave, ki je vstopila v veljavo leta 1850: "Povelje, da se ima kmetijo deliti otrokom po enacih delih, pomeni to, da vsak otrok ima dobiti nekoliko kmetije, kos hiše, kos vrta, kos vinograda, kos senožeti, kos pašnika itd., potem nekoliko družega očetovega ali maternega imetka, nekaj denarja, tirjov itd., ravno tako, kakor je, postavimo, na Italijanskem. In kaj pomeni tako razcepljevanje premoženja? Pomeni, da se bodo pri nas kmetije še bolj na drobna posestva pripravile, kakor so žalibog! Že zdaj, da bode oslabelih, nezmožnih gospodarjev čedalje več, vedno več dolga in kantov; beraški kmet ne bo več sam svoj gospodar, temuč koščiki se bodo eden za drugim prodajali, kupovala bode gospoda, in kmetiči, ki ne bodo ničesa več imeli, bodo ponovno postali, kar so nekdaj naši očaki bili, osramoteni sužni drugim!" Pisec meni, da je nespameten tisti gospodar, ki razdeli kmetijo na več dedičev. Svojo trditev utemelji z naslednjim razmišljanjem: "Slovenska domovina je le močna, dokler ima močnega kmeta.(...) Vi tedaj, pošteni slovenski gospodarji! pripomagajte, da dežela pod zlo ne pride, - odvrčate nesrečo s tem, da vsak brez odkladanja precej napravi svojo oporoko ali svoj testament, v katerem svoji kmetiji stavi prihodnjega gospodarja." Dolžnost vsakega oporočitelja je, da sestavi pravno neoporočno oporoko, ki jo lahko napiše le poklicno usposobljen človek pravde ali pravnih poslov". V primeru, da kmet ne zapusti veljavne oporoke "se med dediči sklene dobrovoljna pogodba tako, da pride kmetija rajncega enemu samemu dediču cela v last in le ta izplačuje dedšine vsemu drugim. Ako bi se taka poravnava nikakor ne mogla doseči, je po sedanjosti postavi sodnik prisiljen, da kmetijo razskositi mora. Tacih delitev pa nas Bog

varuj!"⁴²

V Slovenskem pravniku iz leta 1870 zasledimo obrazložitev glavnih značilnosti dednega prava. Pisec razprave meni, da je nauk o dednem pravu "sila važen in težaven". Zato opozarja na nevarnost, da oporočitelj "zagazi v pogubne enostranosti". Primerno je da upošteva "dvojno poglavitno stran človeškega življenja in na to postavljene družinskega prava skrbno opazovati."⁴³

Z oblikovanjem oporok in s težavami pisanja oporok se je v daljši obliki vedno na straneh Slovenskega pravnika spoprijel leta 1883 Ivan Tavčar. Poudaril je, da mora oporočitelj poznati zakone in se držati potrebne "ceremonije". Obenem je ugotavljal, da je vsako leto med narodom veliko neveljavnih oporok, kar priča o nepoznavanju oporočne prakse. Da bi omejil število neveljavnih oporok je tudi navedel nekaj "izgledov", ki naj bi služili za pravilno sestavo in zapis oporoke. Prvi se glasi:

Oporoka.

Ker je smrt gotova, ali negotova njena ura, zato pri popolni zavesti in pri zdravi pameti zapisujem svojo poslednjo voljo, katera naj velja po moji smrti.

a) Za glavnega dediča si imenujem svojega brata Janeza Terpina, posestnika v Bukovem Vrhu hiš. št. 15. Njemu naj se izroči vsa zapuščina z zavezo, da plača vse moje dolgove.

b) Cerkvi v Bukovem Vrhu volim petdeset goldinarjev, ki se imajo takoj pri moji smrti izplačati.

c) Moje truplo se naj pokoplje po šegi, pri nas v navadi. Ta svoj testament sem sam spisal in podpisal.

V Bukovem Vrhu dne 1. aprila 1883.

Jernej Terpin,
posestnik v Bukovem Vrhu hiš. št. 4.

Pri drugem vzoru se spremeni le uvodna formula, pri točki a) dobimo priporočilo duše in navodilo za pogreb:

Testament.

Ker moram pri visoki svoji starosti vsak trenutek pričakovati, da me smrt pokliče iz življenja, ter me postavi pred sodni stol večnega sodnika, sklenil sem napraviti svojo oporoko. Po vestnem premišljevanju in pri polni zavesti napravljam to oporoko tako-le:

a) svojo dušo izročam Bogu, truplo pa zemlji, iz katere je nastalo. Moj pogreb naj bode spodoben, ali vendar ne poseben". Sledi nato imenovanje glavnega dediča, določitev dednih deležev, ki jih bo le-ta moral izplačati sestri in bratu. Nato pod točko d) daje Tavčar zelo točna navodila v zvezi z preužitkom: "Moja žena Marjeta naj ostane tudi po moji smrti pri hiši. Glavni dedič ima ji vsako leto odrajtovati naslednji kos kruha: pet mernikov

40 Vošnjak J., Zakaj peša kmeti stan. Koledar Družbe Sv. Mohora za navadno leto 1886, 1887, str. 51

41 Padalik F., Zakaj propadajo manjša kmetijstva? Koledar Družbe Sv. Mohora za navadno leto 1881, 1880, str. 52

42 Dr. Bučar, O novem redu dedovanja med kmeti, Novice, 25. 11. 1868 (str. 390-391) in 2. 12. 1868 (str. 400)

43 Dedno pravo. Slovenski pravnik, st. 13, 1870, str. 194. Glej tudi str. 14

pšenice, pet mernikov ajde, tri mernike ječmena, dva mernika rži, en mernik prosa; pol centa suhega mesa, 10 gl. v denarijih in potrebno obleko. V stanovanje prepustiti ji ima tako imenovano kamro. Do tega kruha pa ima omenjena žena samo tedaj pravico, če se glavnemu dediču v korist odpove svoji doti v znesku dvanajstih sto goldinarjev, katera je za njo pri svojih posestvih intabulirana. Če bi glavni dedič s svojo materjo grdo ravnal, če bi ji natanjko ne odrahtoval izgovorjenega kruha, ima moja žena vedno pravico, od njega doto zahtevati, ter hišo zapustiti. Tudi ni zavezana, pri delu pomagati, dano ji temveč na voljo, pri delu pomagati ali ne. Njena dota se sme zavoljo tega še le po njeni smrti pri zapuščinskih posestvih izbrisati, ali ekstabulirati."

Z ostalimi vzori je Tavčar ponazoril razlike med ustno oporoko in oporoko, ki jo je oporočitelj izrekel, a vendarle lastnoročno podpisal.⁴⁴

V slovenskem tisku sem v času pred prvo svetovno vojno zasledila krajši oporočni priročnik, in sicer predavanje deželnega sodnega svetnika M. Primožiča, ki je bilo izdano v Gorici leta 1909.⁴⁵ V tem primeru gre za nazorno razlago določb civilnega državlanskega zakonika. Primožič obrazloži razliko med pismeno in ustno poslednjo voljo, se zaustavi pri izbiri prič, nakar predstavi zelo sintetičen oporočni obrazec, ki ga je podpisal zapustnik Peter Leban:

Moja oporoka.

- 1) Svojim dedičem imenujem svojega sina Antona. On naj skrbi za moj pogreb, ki naj se vrši po domači šegi in naj poplača tudi moje dolgove.
- 2) Moji ženi zapustim dosmrtno stanovanje, živilo, obleko in gorkoto v hiši itd. Ona ima 1000 k. k hiši prinesene dote.
- 3) Svojim drugim otrokom Josipu in Ivanki volim vsakemu po 500 k. itd.

V Poljubinu 5. marca 1909

Vzorec se po svoji sintetičnosti odmika od oporočnih formul, ki smo jih srečali pri Tavčarju in ki jih dobimo tudi v istodobnem italijanskem priročniku.⁴⁶ Za Primožiča je oporoka le akt, s katerim oporočitelj razdeli svoje premoženje. V njej ni več prostora za izražanje verskega čustva ali za opis razmer, v katerih je naredba nastala.

Veliko navdušenje za oporoko zasledimo na italijanskem ozemlju habsburške monarhije, zlasti na tleh nekdanje Beneške republike. Tako v začetku kot ob koncu 19. stoletja srečamo nešteto piscev, ki priporočajo

pisane oporoke. Eden od teh je G. J. Ferrazzi, ki o sebi pravi, da je borec za skupno korist in pametno razpolaganje s premoženjem. Pisec naglaša, da je vsakdo dolžen zapisati testament, saj ni le gospodarsko koristen, temveč tudi obvezen za vsakega pravega kristjana.⁴⁷

"Poprimi torej za pero s pogumno roko, podpiši in tako razpolagaj s svojo lastnino; to bo najlepši in najmogočnejši podpis, ker bo preživel smrt. Bog in ljudje nam omogočajo, da gospodarimo tudi potem, ko nas več ni."⁴⁸ Tako razum kot vera narekujejo človeku oporoko in s tem željo po nesmrtni duši. Oporoka je torej najboljša tolažba za človekovo minljivost. Ker je naredba nekaj zakonitega in svetega, lahko govori oporočnik tudi po svoji smrti iz groba. Skrbni oče lahko s pomočjo oporoke vzgaja tudi potem, ko ga več ni na svetu, in podučuje svoje otroke. S testamentom si zagotovi, da bo v družini prevladovala sloga; prepreči otrokom, da bi pozabili na mater, in ženi, da bi zanemarila otroke. Po opisu vseh prednosti, ki jih nudi oporoka, Ferrazzi opozarja oporočitelje, naj enakopravno razdelijo svojo zapuščino med sinove, da ne bi povzročili nasprotij in nerazumevanj. Četudi gre za sina zapravljivca, ga ne sme oporočitelj oškodovati, že zaradi njegovih naslednikov. Očetova dolžnost je namreč, da svojo oblast izvršuje iz ljubeznijo in s pravičnostjo, ne pa z jezo. V Ferrazzijevem navdušenju za oporoko lahko vsekakor zasledimo tudi težnjo po nesmrtnosti oziroma po ohranitvi vloge, ki jo dednopravni akt jamči, kljub smrti.

Podobno navdušenje za oporočni akt je opaziti v priročniku za družinske poglavarje, ki ga je napisal Placido Maria Visaj.⁴⁹ Odločitev za oporoko je za avtorja stvar srca in očetove ljubezni, kar je že samo na sebi poročstvo za nadaljnjo družinsko srečo. Višaj je sicer mnenja, da nekateri izkoriščajo testament v zle namene, saj se dejansko predajajo človeškim nagonom in tako kršijo zakon. Družinski očetje se morajo držati državlanskega civilnega zakonika in ščititi pravice otrok. Priročniku je avtor priložil tudi nekaj oporočnih vzorcev in svetoval, naj se najprej odredi razdelitev dediščine in volila in naj se šele nazadnje omenjajo navodila za pogreb.

Vnet zagovornik oporoke je bil tudi Gio. Batt. Malenza, avtor priročnika, ki so ga izdali v Benetkah leta 1854.⁵⁰ Vsi ljudje, kakršnekoli vere, narodnosti in stanu, lahko kadar koli napišejo dobro oporoko. V človekovi naravi je, da izvršuje pravico odrejati svoje stvari. Po drugi strani je oporoka za Malenzo tudi neke vrste zadoščenje, saj omogoča človeku, da gospodari celo iz onstranstva.

44 Tavčar I., O testamentih ali oporokah. Poduk, op. cit., str. 154

45 Ibidem, str. 188-195.

46 Primožič M., Poslednja volja. Gorica, 1909, str. 25-26

47 Serina G., Manuale dei testamenti - 2. izdaja - Milano, Hoepli, 1904, str. 174-245; Vovelle ugotavlja, da so oporočne formule ostale dokaj slične v času med 15. in 19. stoletjem. V tem času ni prišlo do večjih sprememb v Franciji. Morte op. cit, str. 180.

48 Ferrazzi G.J., Del debito di fare il proprio testamento. Bassano, 1854, str. 24

49 Visaj P. M., Manuale per sorta di testamenti ad uso de' padri di famiglia. Milano, 1831

50 Malenza G.B., Sul buon testamento e sulla moralità delle liti. Venezia, 1854

Do kolikšne škode pride, se sprašuje, če v družini ni zapisane oporoke. Kolikokrat ni krepost nagrajena in kolikokrat so zle navade poplačane. Oporočitelj mora seveda biti umirjen, "znanstven". Gorje njemu, če oporoke narekuje v jezi. Bolj kot lucidna pamet sta za dobro oporoke potrebno zdravo srce in nadzorstvo nad strastmi. Prav zaradi teh nevarnosti svetuje, da je bolje napisati slabo oporoke kot pa je ne napisati. Tisti, ki se odloči za oporoke, ko je že hudo bolan, bo prav gotovo pod vplivom tistega, ki ga je prepričal, naj jo napiše. In prav zaradi nevarnosti slabih nasvetov je oporočnik potreben dobrega nauka. Malenza opozarja, da so ustne oporoke "najnevarnejše zanke", ki se jim je treba izogniti.

Po začetnem prikazu prednosti oporočnega akta, omenja Malenza značilnosti dobrega testamenta. Oporočitelj mora razdeliti svoje imetje med svojce, spomniti se mora verskih obveznosti in izraziti svojo ponižnost Bogu. Izgovoriti si mora njegovo usmiljenje. Malenza meni, da oporočitelj ne sme dajati navodil v zvezi s pogrebom, ker bodo zanj poskrbeli sorodniki. Prošnja za skromen pogreb bi bila lahko sumljiva, prav tako zahteva po pompozem sprevodu. Koristno pa je, po njegovem mnenju, navodilo za postavitve nagrobnega kamna, ker koristi živečim in pokojnemu: spominja in razsvetljuje ter

pomirja strasti. Oporočitelju, ki želi napisati dober testament, je svetovati, naj ne pozabi dobredelnih ustanov, revnih in otrok, ki so potrebni izobrazbe, a nimajo nikogar, da bi jih vzdrževal pri šolanju. Premožni oporočitelj lahko s svojo naredbo pomaga družbenemu napredku in skupni blaginji. Dobra oporoke mora torej prinesiti harmonijo v družino, obenem pa mora tudi koristiti družbi.

Pisci omenjenih italijanskih oporočnih priročnikov so se obračali predvsem na meščanske uporabnike, vendar so s svojimi navodili nedvomno vplivali tudi na notarsko prakso v širšem družbenem okviru. Po vsej verjetnosti so koprski notarji, ki so bili v 19. stoletju pretežno italijanske narodnosti (med naročniki Slovenskega pravnikarja zaman iščemo kakega pravnikarja iz Kopra), uporabljali te priročnike ali vsaj sestavljali oporoke v prepričanju, da gre za pomemben in nenadomestljiv akt. Mnenja sem namreč, da so v Bregu prisotni močni vplivi iz Kranjske, predvsem po zaslugi duhovščine in učiteljstva, ki sta od tam prihajala. Vendar bi si upala trditi, da je v 19. stoletju nezanimljiv tudi vpliv koprškega okrajnega sodišča oziroma notarjev in pravnikov, ki so le-tam delovali in preverjali spoštovanje dednopravnega zakona.

RIASSUNTO

Il testamento è per un verso il riflesso di scelte individuali, del rapporto del testatore con la morte, con la famiglia e la proprietà. Dall'altro è un atto giuridico che tiene conto delle formule testamentarie e delle norme del diritto di successione.

L'autrice, che analizza gli atti testamentari del contado triestino, ci illustra l'opinione riscontrabile nella pubblicistica slovena del XIX secolo nei confronti del senso della vita, della morte e del testamento in genere.

Nel trattare questa tematica sono risultate evidenti le differenze tra gli scrittori ecclesiastici e quelli laici. I primi tentavano di convincere i propri lettori a vivere in maniera esemplarmente cristiana e ad essere sempre preparati alla morte. Sottolineavano che l'uomo deve rallegrarsi al pensiero della morte in quanto soltanto essa può liberarlo dalla sofferenze di questo mondo. Gli scrittori laici ribadivano invece la giustizia di una vita regolata e di sani principi, che contribuisce a mantenere gli uomini in buona salute.

Gli scrittori ecclesiastici avevano un atteggiamento alquanto negativo nei confronti del testamento. Per loro era uno strumento pericoloso ogni qualvolta si poneva come un atto essenzialmente civile. A.M.Slomšek sottolineava che il testamento non ha un'importanza determinante per una buona morte se la sua stesura non coincide con una preparazione spirituale e con la resa dell'anima a Dio. Il clero sloveno consigliava i fedeli a non pensare ai loro beni in quanto questa preoccupazione è del tutto irrilevante dinanzi al Signore. Tra gli scrittori laici non si riscontrano atteggiamenti tanto negativi nei confronti del testamento, anche se alcuni lo consideravano una delle cause di impoverimento dei contadini. Altri sottolineavano la sua importanza, ma anche l'esigenza di conoscere a fondo le norme di legge in materia di successione.

Grande sostegno all'istituto del testamento si riscontra invece nei territori italiani dell'ex Repubblica di Venezia ed in genere nell'Italia nordorientale. Nei manuali destinati a coloro che stilavano i testamenti si legge che il testamento è un dovere di ogni cristiano in quanto costituisce l'unica consolazione alla caducità dell'uomo. Il testamento è un atto che da un lato evita i contrasti e dall'altro conserva la memoria del defunto. Nel corso del XIX secolo nella zona denominata Breg si incontrarono con tutta probabilità entrambi gli influssi, quello ecclesiastico proveniente dalla Carniola e quello laico che nel territorio di Capodistria arrivava dall'area italiana.